

УДК.809.1

М. М. Чобанюк

*Дрогобич***РЕЦЕПЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ПОСТМОДЕРНІЗМУ
НА МЕЖІ ТИСЯЧОЛІТЬ**

Проаналізовано сутність рецепції українського постмодернізму на межі XX та XXI століть.

*Ключові слова: постмодернізм, дискурс, література, рецепція. Проанализированы
сущность рецепции украинского постмодернизма на рубеже
XX и XXI веков.*

Ключевые слова: постмодернизм, дискурс, литература, рецепция.

*The article analyzes the nature of the reception Ukrainian postmodernism on the verge of
XX and XXI centuries.*

Keywords: postmodernism, discourse, literature, reception.

Постмодернізм – надзвичайно складне і багатовимірне явище сучасної культури, яке й до сьогоднішнього дня викликає наукові дискусії у середовищі літературознавців, філософів, соціологів, культурологів, мистецтвознавців, політологів та ін.

Метою дослідження є аналіз рецепції українського постмодернізму на межі XX та XXI століть. Акцент зроблено на саме літературному осмисленні дійсності ситуації українського постмодернізму.

Особливості постмодернізму пов'язують насамперед з інтелектуальною напругою кінця тисячоліття – не стільки календарним підсумком, як узагальненням європейської культури, що «дійшла свого зросту і сили, та не позбулась найдрастичніших своїх проблем» [12, с. 3]. Український постмодернізм суттєво відрізняється від західної моделі постмодернізму через низку чинників, насамперед таких, як історичні обставини та національні особливості.

Серед досліджень вітчизняних літературознавців, присвячених проблемам українського літературного постмодернізму, варто назвати насамперед праці Т. Гундорової, Н. Зборовської, Р. Харчук, І. Старовойт. Інше русло досліджень – реінтерпретація попередніх культурних епох та творчості їх чільних представників з постмодерністських світоглядних позицій. Це передусім роботи Т. Гундорової, В. Агеєвої, Д. Затонського та ін. Значна увага в сучасному українському літературознавстві приділяється й дослідженню теоретичних питань постмодерністської художньої практики. Це, зокрема, праці С. Андрусів, І. Фізера, Ю. Ільчук (Радіонової), С. Руссової, Р. Семківа тощо. Ґрунтовними видаються дослідження українських та зарубіжних літературознавців, присвячені проблемам зарубіжного постмодернізму. Серед них варто відзначити, зокрема, праці Б. Бігуна, А. Мережинської, Б. Бакули, М. Липовецького, З. Краснодембського, В. Болецкого, К. Уніловського, М. Епштейна, І. Скоропанової та ін. Цікавим, на наш погляд, є дослідження літературного (українського, російського, польського) постмодерну в компаративному аспекті Л. Лавринович.

Питання про сенс і призначення постмодернізму в Україні породило затягну дискусію, яку дотепно підсумував один з її ініціаторів – Юрій Андрухович: «Настав той час, коли постмодернізму в нас не критикує тільки лінивий або мертвий» [2, с. 15]. І справді, постмодернізм в українській практиці лають, критикують, не сприймають, або ж, навпаки, розхвалюють та підносять до інтелектуальних вершин, проте ніхто не може його оминати, ніхто не залишиться байдужим до його проявів. Комплекс проблем, що постають перед дослідником цього явища в українському випадку, конкретизувала Соломія Павличко: «У літературі модернізація має свої аспекти. Вона передбачає чесні відповіді на численні запитання: Якою мовою ми говоримо про літературу, традицію, загалом про себе? Чи може існувати навіть саме поняття забороненої або незручної теми? З кого складається канон наших класиків? Які сили нуртують на літературному марґінесі?» [10, с. 22].

У сучасному українському літературознавстві, зокрема в критиці, склалася досить стійка тенденція вести мову про дискурс постмодернізму передусім у теоретичному плані, і найвагоміша частина цього дискурсу пов'язана з визначенням меж, обґрунтуванням якісних характеристик цього явища, введенням у науковий обіг парадигми постмодерністських дефініцій і т. ін. З одного боку, це закономірно, бо теоретико-понятійна база постмодернізму, як слушно зауважує А. Мережинська, «знаходиться в стадії становлення, містить ряд протиріч та істотно змінює свої стратегії в 60–70-і й 80–90-і роки» [9]. З іншого боку, дослідники вказують на частковість та вторинність українського літературного постмодернізму: «Постмодернізм ... залишається в нас найперше дискусією та дискурсією – розмовою та есеєм; відсутній перетин їх зі звиклим художнім текстом (постмодернізм без Еко, без Зюскінда, без Кортасара, без Фаулза) – тому залишається, найперше, цариною елегантної інтелектуальної фікції...» [3, с. 50].

Поняття «дискурсу» (з латинського *discursus* – міркування), яке належить до найбільш плідних понять культурології другої половини ХХ сторіччя, новочасне мистецтвознавство успадкувало з праць постструктуральних філософів – Мішеля Фуко та Жана-Франсуа Лютара. «Дискурс віддзеркалює актив свідомості освічених людей свого часу включно з невербальними моментами, котрі намагається відтворити. Аналіз певного дискурсу передбачає моделювання самого характеру теоретизування, його риторичних прийомів, ламких поглядів та інтелектуальної адаптації опонентів» [8, с. 16].

Через складні ідеологічні умови, у яких перебувало українське суспільство та літературно-мистецьке життя, зокрема за часів радянської влади, модерний дискурс української літератури був «не до кінця розвиненим та повноцінним» [11, с. 184]. Через це він не зміг створити належного підґрунтя до виникнення українського постмодернізму. Проте незаперечним є факт, що український модернізм все-таки розвинувся, а звільнений від тоталітарного контролю постмодернізм створив належні умови для критичного осмислення модернізму. Саме в добу українського постмодерну появились найґрунтовніші дослідження українського модернізму.

Український постмодернізм почав розвиватися ще в умовах соцреалізму, його започаткували тогочасні представники андеґраунду – зокрема, київської іронічної літературної школи (В. Діброва, Б. Жолдак, Л. Подерев'янський). Перші українські постмодерністи себе такими не вважали, аж коли постмодернізм утвердився на Заході, почали себе з ним ідентифікувати. Українські автори розпочали дискусії про українське минуле (найчастіше в контексті модернізму), намагаючись з'ясувати, яким чином воно вплинуло на появу постмодернізму і чи взагалі вплинуло. «Химерна проза» 60–80-х років – питома український «невідрефлексований варіант постмодернізму» [7, с. 5].

Есеїстика найбільше втягнена в силове поле постмодернізму. На тлі попередніх канонізованих жанрових утворень есе виглядає як якась «мінус-форма». Визначальний парадокс есеїстичного мислення в тому, що «індивідуальність, котру треба обґрунтувати, знаходить пояснення у тому, що треба обґрунтувати, – у самій собі (як і кожен постмодерний феномен вона втілюється в ході самовизначення). Автотематизм – одна з визначальних рис постмодерного роману, де динаміка есе часто заступає динаміку персонажів. Герої більш статичні у постмодерній прозі, ніж певні “дріб’язкові” теми, які власне і формують евристичне бачення» [12, с. 15]. Найбільше це стосується есеїстики Андруховича, зокрема його книжки «Дезорієнтація на місцевості». Досліджуючи сполучні вузли актуальної української культури (і стан після балу, і самотність, і ефект гальорки), він припускає, що постмодернізм – «це така обставина часу і місця, від якої нікуди нам не подітися, територія “поміж” і “всередині”, нікому-не-належний міжцивілізаційний, але й понадцивілізаційний простір, центральна діра в Європі, тектонічний зсув, пропадня, втрачений коментар до Галичини,

зрештою, це сама Галичина» [1, с. 22]. Есе прикметне тим, що начебто покладене всередині дійсності у становленні, куди воно втягує різні форми її усвідомлення. Синхронні рефлексії Оксани Забужко, зібрані під однією обкладинкою «Хронік від Фортінбраса» [4], – одна з цікавих спроб викристалізувати сенс біжучих культурних взаємин, переважно на літературному матеріалі. Як інтелектуальний портрет доби книга Забужко справдилася саме у критичному дискурсі українського постмодернізму.

Українську рецепцію постмодернізму Д. Попіль умовно поділяє на «пропостмодерну» і «антипостмодерну». До постмодерної рецепції постмодернізму науковець зараховує таких письменників есеїстів та публіцистів, як Ю. Андрухович, В. Єшкілев, Т. Возняк. Ці автори «можуть ляпати його, критикувати, навіть принижувати, а згодом врівноважувати ситуацію позитивними судженнями на цю тему. Конкретні дослідники самі завжди є в контексті постмодернізму, бо зазвичай виступають ще й творцями його літературної практики, що, як ми встановили, не додає їм послідовності та об'єктивності у судженнях» [11, с. 184].

Український літературний постмодернізм аналізують неоднозначно, вбачаючи в ньому часто явище нав'язане, несамодостатнє, швидкоплинне, авангардно-епатажне, відтак десь і неповноцінне (С. Квіт, О. Яровий, С. Грабовський, П. Іванишин). Ці автори настроєні вороже до постмодернізму в українській теорії і практиці, тому що вважають, що постмодернізм руйнує українську національну ідентичність, яка й так постраждала від катаклізмів минулого. Для С. Квіта, наприклад, «ці ізми і пости» – знаки теперішнього «часу сум'яття» і мистецтво «нечистого сумління», яке несе у собі «“зайвий домисел”», що засмічує мову, а з нею і національне думання. Усе це руйнує українську культуру» [6, с. 65]. О. Яровий порівнює постмодернізм із сталінізмом і фашизмом. Для нього це «“подвійна брехня”, “логіка повного шлунка”, анти-Слово і анти-література» [13, с. 3]. «Скидання хрестів у сімнадцятому, деїконізація Шевченка і нав'язування постмодернізму – для мене це явища одного порядку», – пише критик і бачить майбутнє нового мистецтва в тому, «щоб відновити сакральне...» [14, с. 5]. Українському постмодернізмові закидається деморалізуюча роль і несвоєчасність у статті «Постмодернізм і національна ідентифікація» П. Іванишина. Науковець зазначає, що «він впроваджує антинаціональні та антигуманні ідеали під гаслами гуманізму, глобалізації, космополітизму, псевдодемократії» [5, с. 123]. Автор зазначає, що постмодернізм вихолощує з національної свідомості та несвідомості іманентні архетипи Бога, України, Свободи. Через це руйнується національна ідентичність, що призводить до поглиблення «денаціональності та дегуманізації сучасного покоління» [5, с. 129].

Дослідивши специфіку рецепції українського постмодернізму на межі тисячоліть, доходимо висновку, що у постмодернізмі, як і в його приналежності до певних національних культур, надалі існує багато моментів та аспектів, котрі потребують окремого розгляду та аналізу. Тема

постмодернізму залишається актуальною для досліджень і має перспективи для подальшої праці над нею.

Бібліографічні посилання

1. Андрухович Ю. Дезорієнтація на місцевості / Ю.Андрухович. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. – С. 122.
2. Андрухович Ю. Повернення літератури? / Ю.Андрухович // Повернення деміургів / Плерома 3'98. Мала українська енциклопедія актуальної літератури. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1998. – С. 15.
3. Єшкілев В. Дискурси в сучасній українській літературі / В. Єшкілев // Повернення деміургів / Плерома 3'98. Мала українська енциклопедія актуальної літератури. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1998. – С. 50.
4. Забужко О. Хроніки від Фортінбраса. Вибрана есеїстика 90-х / О.Забужко. – К.: Факт, 1999. – 340 с.
5. Іванишин П. Постмодернізм і національно-духовна ідентифікація / П.Іванишин // Українські проблеми. – 1999. – № 1 – 2. – С. 123–130.
6. Квіт С. Основи герменевтики / С.Квіт. – к.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 1998. – С. 65–66.
7. Лавринович Л. Постмодернізм в українській, польській та російській прозі: типологія образу-персонажа: дис.. кад. філол. наук: 10.01.05 / Лавринович Лілія Богданівна. – Тернопіль, 2002. – 23 с.
8. Ман Поль де. Аллегории чтения: Фигуральный язык Руссо, Ницше, Рильке и Пруста / Поль де Ман. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 1999. – С.16.
9. Мережинська А. Російська постмодерна література [Електронний ресурс] / А.Ю.Мережинська. – Режим доступу до видання: studentus.com.ua/.../merezjinskaya-anna-yurevna-russkaya-...
10. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. – 2-ге вид., перероб. і доп. / С.Павличко. – К.: Либідь, 1999. – С. 7.
11. Попіль Д. Український постмодернізм у дзеркалі медіа / Дарина Попіль // Вісник Львів. ун-ту. – 2011. – Вип. 34. – С. 183–187.
12. Старовойт І. Український постмодернізм у критичному та художньому дискурсах кінця ХХ століття: дис.. кад. філол. наук: 10.01.06 / Старовойт Ірина Миколаївна. – Львів, 2001. – 24 с.
13. Яровий О. Лист самому собі / О.Яровий // Літературна Україна. – 2001. – № 15 (4912). – 19 квітня. – С. 2–5.
14. Яровий О. Скажу як є / О.Яровий // Літературна Україна. – 2001. – № 8 (4905). – 1 березня. – С. 4–7.

Надійшла до редколегії 26.01.2013 р.